

Παν. Δρακόπουλος, Του Μιχάλη Κατσαρού

ΕΠΟΠΤΕΙΑ

Σημειωματάριο

<https://epopteia.gr/1229/tou-michali-katsarou/>

Στο γραφείο που είχα πολύ παλιά στην Δημοκρίτου έρχονταν ανάμεσα σε άλλους ποιητές και ο Μιχάλης Κατσαρός. Συνήθως μου διάβαζε κάποιο ποίημά του – και πρέπει να πω διάβαζε εκπληκτικά. Είχε ωραία φωνή, με δραματικότητα και μεγάλο πλήθος αποχρώσεων. Μια μέρα ήλθε και στην πόρτα που του άνοιξα, πριν προλάβει να μπει και χωρίς να με χαιρετήσει με κοιτάζει και μου λέει: “Πρέπει να σε απασχολήσει ο θάνατος”. Παραμέρισα να περάσει, και μόλις κάθισε στην πολυθρόνα, μου επανέλαβε με πιο προστακτικό ύφος: “Πρέπει να σε απασχολήσει ο θάνατος.”

Αισθανόμουν πως δεν έπρεπε να πω λέξη, να μη τον διακόψω. Πέρασε περίπου ένα μεγάλο λεπτό σιωπής, και συνέχισε πάντοτε κοιτώντας με γεμάτος ένταση: “Με τι μάτια θα σε δει, με τι μάτια θα τον αντικρίσεις”. Συνέχισα σιωπηλός, περιμένοντας. “Ένας ωραίος ξανθός νέος μου διάβασε μεταφράσεις του από τα ιταλικά. Ο ποιητής Παβέζε έβγαλε απόφαση: Ο θάνατος θαρθεί και θάχει τα μάτια σου”. Πάλι σιωπή. Στρέφει το κεφάλι του στο

παράθυρο, ο δρόμος νόμιζε ότι τον έβλεπε, και μετά πάλι σε μένα: “Ποιόν βλέπουμε πεθαίνοντας, νέε μου;” Δεν απαντώ. “Εμάς! Τα ίδια μας τα μάτια!” Βλέπει δήθεν τα χέρια του: “Θα μας κρίνουμε. Πως; Με τί μάτια θα μας δούμε; Με ποιά βλέμμα;”

Τα χρόνια πέρασαν, πολλά έφυγαν και πολλά ήλθαν, και μια μέρα, επιχειρώντας να κατανοήσω τα αιγυπτιακά Κείμενα των σαρκοφάγων, θυμήθηκα το επεισόδιο με τον Μιχάλη. Η σημασία του θανάτου δεν έγκειται στην απουσία της ζωής αλλά στην κρίση της. Για τους Αιγύπτιους (για τους αρχαίους μιλάμε) ο θάνατος δεν είναι απλώς μια άβολη μετακόμιση σε άλλο χώρο, αλλά είναι μετάβαση με σκοπό την κρίση της ψυχής. Αυτό είναι ο κάτω κόσμος. Όχι αποθετήριο ψυχών αλλά κρίση, απόδοση δικαιοσύνης.

Στους Αιγύπτιους τον νεκρό τον κρίνει η θεά Μάατ (θεά της αλήθειας), η οποία παρουσιάζεται ευθυτενής να κρατάει στο ένα χέρι κλαρί παπύρου και στο άλλο τον αιγυπτιακό σταυρό, σύμβολο της μετά θάνατον ζωής. Τις κακότροπες ψυχές τις έτρωγε ο Κροκόδειλος και είχαν κι άλλες συνέπειες. Στην αιγυπτιακή θρησκεία, και άρα στην κοινωνία, ήταν λοιπόν έντονη η απαίτηση για δικαιοσύνη και για έντιμο βίο. Αυτό δηλώνει τόσο η “Βίβλος των νεκρών” όσο και άλλα κείμενα, που γράφτηκαν 2.000 χρόνια πριν ή και 2.500

Στη Βαβυλώνα, αντίθετα, δεν έχουμε μάθει ποια ήταν η τιμωρία ούτε εάν υπήρχε ποινή. Υπήρχαν επτά κριτές, αλλά τι έκριναν και ποιές ήταν οι συνέπειες της κρίσης δεν μας είναι γνωστό. Στην εβραϊκή θρησκεία περιγραφή του κάτω κόσμου δεν υπάρχει, ούτε νομίζω πως μιλά κανείς για κρίση των ψυχών. Υπάρχει μόνο διαχωρισμός του Ισραήλ από τα άλλα έθνη. Ίσως κι αυτό είναι μια κρίση, αφού ξεχωρίζει ο πιστός λαός του θεού από τον άλλο κόσμο. Αλλά δεν βρήκα κρίση αληθινή, μια και το νάσαι πιστός δεν σημαίνει πως είσαι αυτονόητα δίκαιος. Υπάρχει ένα εσχατολογικό όραμα στον Ησαΐα, όπως επίσης στον Δανιήλ. Αλλά το βιβλίο του Δανιήλ είναι έργο του 2ου αι. π.Χ., και συνεπώς ανήκει στη φιλολογία του ελληνορωμαϊκού κόσμου. Η εσχατολογία του Ησαΐα θάλεγα πως πρέπει να διαβαστεί ως το πρότυπο της Αποκάλυψης.

Μπορούμε να πούμε αρκετά για την ελληνική μυθολογία, αλλά θα ήταν ένα μακρινό ταξίδι, πολύ ενδιαφέρον αλλά που θέλει άλλο τρένο, όχι το Σημειωματάριό μου. Εξ άλλου, επειδή οι Έλληνες δεν είχαν μια Βίβλο, ο κάθε ποιητής δείχνει άλλο τοπίο του θανάτου. Ας θυμίσω μόνον ότι όλοι βλέπουν το θάνατο σαν είσοδο στην κρίση. Κριτής στον Άδη υπήρχε, και ήταν ο Ραδάμανθυς, γιος και αυτός του Δία και της Ευρώπης. Παρά τούτα όμως, δεν γνωρίζουμε ποιο ήταν το ποινολόγιο αν ήσουν καθήκι. Στον Πλάτωνα σημειώνεται μια φυλετική διάκριση: άλλος κρίνει τους Ευρωπαίους (ο περίφημος για τη δικαιοσύνη του Αιακός) κι άλλος τους Ασιάτες (ο Ραδάμανθυς). Ο Πλάτων θεωρεί την κρίση αναγκαία, αλλιώς ο θάνατος θα συνιστά απαλλαγή του αδίκου.

Η κόλαση ως χώρος τιμωρίας της ψυχής είναι ανάπτυγμα της χριστιανικής πνευματικότητας. Άσε τον Δάντη να λέει, ο Βιργίλιος δεν θα μπορούσε ποτέ να μας ξεναγήσει στην Κόλαση. Ο Παβέζε ειδοποιεί: “θα πέσουμε στην άβυσσο βουβοί”. Έχει ήδη δεχθεί πως είμαστε κάπου ψηλότερα από τον νεκρό, είμαστε μια δυνατότητα, μια ελπίδα. Ο Μιχάλης Κατσαρός, χωρίς να είναι θρήσκος, αντιμετώπιζε την εξεταστική ματιά πάνω μας. “Όχι τί θα πούμε, Δρακόπουλε, αλλά τι θα δουν αυτά τα μάτια; Ότι την αξίζαμε τη ζωή;”

Πέρασαν τα χρόνια. Και τώρα πια, νιώθω πως το ερώτημα δεν είναι ορθό. Δεν προκαλεί η ζωή την αγωνία. Τι απάντηση δίνει στη ζωή το γκαζόν, μια κάμπια, μια φάλαινα;

Αυτός που θέτει το ερώτημα, αυτός το δημιουργεί. Και λέγεται Συνείδηση. Έχουμε συνείδηση, που ρωτάει, εξετάζει, αξιολογεί, κρίνει. Που κρύβει, φανερώνει, που διεκδικεί το δικαίωμα να παραθεωρεί, να παραβιάζει, να παραπλανά. Που ορίζει η ίδια πως οφείλει να θέτει ερωτήματα, στα οποία επιφυλάσσεται να απαντά ή να συσκοτίζει.

Πόσο είναι έγκυρα τα ερωτήματα που η συνείδησή μας θέτει; Όσο και οι απαντήσεις της. Πόσο έγκυρες οι καταδίκες της; Όσο και οι δικαιώσεις της. Η συνείδηση είναι ένα παιχνίδι χωρίς κανόνες, ή με κανόνες που θέτει και ανασυνθέτει χωρίς

ερμηνείες και προειδοποιήσεις.

Υπάρχουν στοχαστές που ταύτισαν τη συνείδηση με αυτό που σήμερα λέμε ηθική συνείδηση. Θεώρησαν το συνειδώς ως τη φωνή του θεού εντός μας. Ο Φίλων Αλεξανδρείας, Ιουδαίος φιλόσοφος των χρόνων του Χριστού, υποστήριξε πως “το συνειδώς ένδοθεν ελέγχει”, πως η συνείδηση έχει εκ θεού την ικανότητα και το δικαίωμα να ελέγχει τις πράξεις και τις σκέψεις μας, να κρίνει, να τύπτει. Ακολουθώντας τον Φίλωνα ο άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος ορίζει πως “μόνη αμαρτία η προδοσία του συνειδότος”. Πρόσφατα, στοχαστές όπως ο Φρόυντ και άλλοι, νόμισαν πως μπορούν να την χαρτογραφήσουν, και μάλιστα να μας πουν σε ποιό σημείο κάνει ετούτα και σε ποιό τα άλλα. Φενάκη.

Αν είχα κοντά μου τον Μιχάλη σήμερα, θα του έλεγα πως η αγωνία της συνείδησης είναι ένας τρόπος της, όπως και ο εφησυχασμός. Το ερώτημα και η λύση, η έγερση και η παραίτηση, η πτώση και η δικαίωση, είναι όλα τρόποι της. Το πότε του τρόπου, είναι αδιαπέραστο στην ερμηνεία, στη λογική. Αυτό που θεωρείς στοιχείο βάσιμο ψάχνοντας μέσα σε τι την απασχολεί αυτή την ώρα, είναι παγίδα. Πιθανότατα είναι μια αντίδραση που γεννήθηκε όχι σε σένα ειδικά, που σώθηκε θαμμένη στα ερείπια εδώ κι αιώνες και ξύπνησε ίσως υποκινούμενη υποκινώντας ένα άγνωστο στοιχείο του τώρα.

Ας νιώσουμε έτσι: μέσα μας δεν έχουμε μόνο ηθικές αρχές αλλά και την κατάργησή τους. Όχι μόνο την εξήγηση των όσων νοιώθουμε αλλά και την παγίδευσή τους. Κι αυτό, διότι δεν μπορούμε ν’απαντήσουμε στο θεμελιακό ερώτημα: πότε αρχίζει η συνείδησή μου, τι φέρνει μέσα της ως σπέρμα της;

Η συνείδηση, ο ενάλιος γέρων, ο αληθώς Πρωτέας. Ο σεβασμός προς αυτόν αρχίζει με την κατανόηση ότι η αλήθεια έχει πάντοτε το πρόσωπο της βαθύτερης επιθυμίας μας – είτε αυτό μας προστατεύει είτε μας καταδικάζει.